

GENITIVE SUFFIX +nI IN CHAGATAI TURKISH

ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE +nI İLGİ HÂLİ EKİ ¹

Çetin PEKACAR ² & Filiz Meltem ERDEM UÇAR ³

ABSTRACT

Genitive case in Turkish, which can be identified as the form connecting noun phrases and nouns with other nouns in a sentence, was formed in pre-classical and classical period literary works of Chagatai Turkish with +nIη/+nUη suffix whereas +nI suffix was rather used in post-classical period works. In this respect, our study analyses the phonetic features of +nI suffix, which possess homonymous properties with demonstrative form suffix, and its usage forms and functions, and also the presence of the said suffix in other dialects of Turkish will be examined.

Key Words: Chagatai Turkish, turkic language, turkic dialects, case suffixes, genitive.

ÖZET

Kelime grupları ve cümle içinde isimlerin diğer isimlerle bağlantı kurduğu hâl olarak tanımlanabilen ilgi hâli, iki isim arasında kurduğu bu bağlantıyı Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik dönem eserlerinde genellikle +nIη/+nUη ekiyle yapmış, klasik sonrası dönem eserlerinde ise daha çok +nI eki kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmamızda yükleme hâli eki ile de sesteş özellikler gösteren +nI ilgi hâli eki fonetik özellikleri, kullanılış şekilleri ve işlevleri bakımından incelenecek, söz konusu ekin, görüldüğü diğer Türk lehçelerindeki görünüşleri üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Türk Dili, Türk Lehçeleri, hâl ekleri, ilgi hâli eki.

¹ Bu çalışma Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi tarafından düzenlenen "1. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu'nda" sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edeyatı Bölümü, e-posta: pekacar@gazi.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edeyatları Bölümü, e-posta: filiz.ucar@nevsehir.edu.tr

1. GİRİŞ

Hâl, ismin kendi dışında kalan kelimelerle çeşitli münasebetlerini ifade eden gramer kategorisidir. İsimler, kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelime türleri ile kurdukları ilgiler sırasında farklı durumlarda bulunurlar. İsimlerin isimler, fiiller ve edatlarla münasebeti sırasında içinde buldukları durumlara ismin hâlleri adı verilir. Her hâl, farklı bir münasebet ifade eder ve her münasebet ifadesi için isim, farklı bir hâlde bulunur. İsimler, bu münasebetleri çoğunlukla ekli, bazen de eksiz olarak kurar. İsimleri çeşitli münasebetler için değişik durumlara sokan bu eklere *hâl ekleri* adı verilir (Ergin 1990: 121, 215).

İsim türünden iki kelime veya kelime grubu arasında bağlantı kuran ilgi hâli eki de eklendiği isme işleklik kazandırmakta, sonuna geldiği ismi tek başına bulunmak durumundan uzaklaştırmakta yani hâl eklerinin “adları çeşitli münasebetler için çeşitli durumlara sokması” (Ergin 1990: 121, 215) özelliğini yerine getirmektedir.

İlgi hâli, iki isim arasında kurduğu bağlantıyı diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de ekli ve eksiz olarak iki şekilde yapar. Ekli ilgi hâli çekimi, Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik dönem eserlerinde bazı istisnalar dışında *+nİη/+nUη* ekiyle yapılmıştır. Ek daha çok *+nİη* biçiminde olmakla birlikte yuvarlak ünlülü isimlerden sonra, bazen de düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozacak şekilde *+nUη* biçiminde gelebilmektedir. Kalınlık-incecik uyumu ise tamdır: *āhımnıη tütüni* “ahımın dumanı” (GD 105), *kapunuη halkası* “kapının halkası” (SH 4a/55), *koynuη bir butu* “koyunun bir butu” (DC f. 9r/10), *közgünüη* “aynanın” (NŞ 235/1), *közümüniη yaşı* “gözümün yaşı” (BD 17/5), *közümüniη perdesi* “gözümün perdesi” (FK 551/5), *bu kuşnuη hem ayağ hem boynu* “bu kuşun hem ayağı hem boynu” (NŞ 327/6). *bu otnuη tãbı* “bu ateşin gücü” (NŞ 135/2), *öçküniη hükmi* “keçinin hükmü” (MDF 1339), *Şafã’nuη tağı* “Safa’nın dağı” (MDF 2023), *sunıη yaqası* “suyun kıyısı” (ŞT 88a/16), *yaqaqnuη sözi* “cevizin sözü” (MEMÜ 56/64), *yãrnuη otluq yüzi* “yârin ateşli yüzü” (GS 91/3).

Ekin *+İη, +Uη* şekli, Oğuz Türkçesinin Çağatay Türkçesi üzerindeki etkisinin bir sonucu olarak zaman zaman karşımıza çıkabilmektedir: *āhımuη bir zerresi* “ahımın bir zerresi” (ŞHD 130/2), *farzıη evveli* “farzın birincisi” (FN 9/14), *közümüniη yaşı* “gözümün yaşı” (SARÇG 29b/3).

Çağatay Türkçesinin özellikle klasik sonrası dönem eserlerinde ilgi hâli ekinin *+nİ* şeklinde olduğu görülmektedir ki çalışmamızın asıl konusunu da bu ek oluşturmaktadır. Bu çalışmada Çağatay dönemi eserlerinde tespit edilen *+nİ* ilgi hâli eki, fonetik özellikleri, kullanılış şekilleri ve işlevleri bakımından incelenmiş, söz konusu ekin görüldüğü diğer Türk lehçelerindeki görünüşleri üzerinde durulmuş, ayrıca ekin ortaya çıkışı ile ilgili öne sürülen düşüncelere yer verilmiştir.

Çalışmamıza esas olan verileri taradığımız eserler “Kısaltmalar” bölümünde verilmiştir. Görsel bütünlük olması açısından eserlerden seçilen örneklerde ve diğer alıntılarda kapalı e sesi olduğu bilinen /i/ işareti /é/ ile gösterilmiştir. Bunun dışında örnek kelimeler, taranan eserlerin hazırlayıcıları tarafından transkribe edildiği şekliyle aynen verilmiş, kelimelerin yazım şekillerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

2. +nI İlgı Hâli Eki

Kelime grupları ve cümle içinde isimlerin diğer isimlerle bağlantı kurduğu hâl olarak tanımlanabilen ilgi hâli, iki isim arasında kurduğu bu bağlantıyı Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik dönem eserlerinde yer yer; klasik sonrası dönem eserlerinde ise ağırlıklı olarak +nI eki ile sağlamıştır. İlgı hâli işlevinde kullanılan +nI ekinin ortaya çıkışı üzerine farklı değerlendirmeler yapılmıştır.

Abdurahmanov, Şaabdurahmanov ve Hacıev (1975: 204-205) tarafından ortaya konulan *Özbek Tili Grammatikası I Tom Morfologiya* adlı çalışmada günümüz Özbek Türkçesinin konuşma dilinde de yaygın olarak kullanılan bu şeklin ilgi hâli ekinin sonundaki *damak n'*sinin düşmesi sonucunda ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Çağatay Türkçesindeki bu kullanışı yükleme ve ilgi hâli ekleri arasındaki yapı benzerliğine dayandıran Eckmann'a (2003: 65) göre kısaltılmış ilgi hâli eki şeklen +nI yükleme hâli eki ile aynılık taşıdığı için, +nI ve III. şahıs iyelik ekinden sonra kullanılan +n yüklem hâli ekleri, bazen III. şahıs iyelik ekinden sonra +nI ilgi hâli eki fonksiyonunda ortaya çıkmıştır.

Rüstemov (1990: 26) ve Gabain (1945: 60-61), Taşkent ve Semerkant ağızlarında ilgi hâli fonksiyonunda görülen +nI ekini, yükleme ve ilgi hâli ekleri arasındaki görev değişikliği olarak açıklamışlardır.

Benzer şekilde Grönbech (2000: 141) de ilgi hâli işlevinde kullanılan +nI ekini, yükleme ve ilgi hâli ekleri arasındaki fonksiyon yakınlığının bir sonucu olarak değerlendirmiştir.

Korkmaz (1995: 95), Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde görülen *anı üçün, anı teg, bizni teg* biçimindeki yükleme ekli şekilleri, ilgi hâli yerini tutan ve Türkçenin sentaksı ile ilgili özel bir kullanış olarak izah etmiş; isim – fiil münasebetleri çerçevesinde nesne görevi yapan yükleme hâli ekinin bir müddet sonra görevini nesne ile sınırlandırarak yerini isim – isim münasebetlerinde tamlayıcı içinde görülen ilgi hâli ekine bıraktığını belirtmiştir.

Talat Tekin (2003: 350; 2013: 159-160), “On The Origin of the Turkic Genitive Suffix” adlı makalesinde Yakutçada özel bir ek ile oluşturulan bir ilgi hâlinin olmadığını fakat iyelik gövdelerinin çekiminde ve sadece üçüncü kişi ile bitenlerde yükleme hâli şekli ile aynı olan +n şeklinde bir ilgi şekli meydana çıktığını dile getirerek şu örnekleri vermiştir: *saxa til-ï-n grammatika-ta* “Yakut dilinin grameri”, *W. Radloff, saxa til-ï-n morfologiya-ti-n... üöreten baran...* “W. Radloff, Yakut dilinin morfolojisini çalışmış”. Tekin, ikinci örneğin tam olarak özdeş yapılarda fakat iki farklı fonksiyonda iki kelime içermesi bakımından özellikle önemli olduğunu, yani *til-ï-n* kelimesinin ilgi hâlinde *morfologiya-ti-n* kelimesinin ise yükleme hâlinde bulunduğunu belirterek şu açıklamalara yer vermiştir: “Bütün bunlar bizi iyelik gövdelerinden sonra ortaya çıkan {-n}'nin Eski Yakutça ve Ana Türkçede hem ilgi hem yükleme durumunu oluşturduğu varsayımına götürür. Bununla birlikte ilerleyen zamanlarda, ilgi ekindeki n'nin nazallaşmasıyla, bu ekin yeni şekli ortaya çıkmış ve böylece geç dönem Ana Türkçede bu ek yükleme ekinden ayrılmıştır.”.

Leyla Karahan'ın bu konudaki görüşleri dikkate değerdir. Karahan, (1999: 610), "Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler" adlı çalışmasında yükleme hâli ekinin bazı dönemlerde ilgi hâli eki yerine kullanıldığını, bu ekleri birbirine yaklaştıran durumun aralarındaki fonksiyon paralelliği olduğunu, her iki ekin de belirtme görevi yaptığını ifade ederek şu görüşlere yer verir: "Yükleme ve ilgi hâli ekleri, diğer hâl ekleri gibi ileriye doğru münasebetler kuran ekler değildir. Fonksiyonları eklendikleri kelimelerle sınırlıdır. Yükleme hâli eki nesnenin belirticisidir, nesne yapıcı değildir. Var olan nesneye belirlilik kazandırır. İlgi hâli eki de isme belirtme, sahiplik, mensubiyet, ilgi vb. anlam kazandıran bir ektir. Yükleme ve ilgi hâli ekinin bu fonksiyonları 'ismin kendi dışındaki kelimelerle münasebetini ifade eden bir gramer kategorisi' şeklinde tanımlanan 'hâl' kavramına uygun düşmemektedir. Bu iki ekin hâl eki sayılması doğru değildir. Yükleme hâli vardır; ancak bu hâl eksizdir. Ek, yükleme hâlindeki nesnenin belirticisidir. İlgi hâlinin varlığı meselesi tartışmalıdır. Ancak burada da ek belirtme görevi yapmaktadır. İşte bu sebeple hâl ekleri değerlendirilirken her iki ekin de başka kelimelerle münasebet kuran ekler olmadıkları noktasından hareketle diğer hâl eklerine benzemedikleri hususu göz önünde bulundurulmalı ve bu iki ek, hâl kategorisi içinde değil, ayrı bir kategori içinde işlenmelidir."

Görüldüğü gibi ilgi hâli fonksiyonunda kullanılan *+nl* eki üzerine farklı değerlendirmeler yapılmakla birlikte bu ekin kullanım sebebi üzerindeki yaygın kanı, ilgi ve yükleme hâli ekleri arasında işlevsel yakınlık olması şeklindedir. Yani bu ek, aslında yükleme hâli ekidir ve Türkçenin tarihî lehçelerinde zamirleri edatlara bağlamak için kullanılmış; kimi çağdaş lehçelerde ise düzenli olarak ilgi hâli ekinin fonksiyonunu üstlenmiştir.

Tarihî Türk lehçelerine bakıldığında Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçeleriyle yazılmış metinlerde şahıs ve işaret zamirleri ile *üçün*, *teg*, *birle*, *üze* gibi çekim edatları arasındaki bağlantının daha çok *+nl* eki ile kurulduğu görülmüştür: *anı üçün* "onun için" (OA KT D3), (OA BK D4), (OA BK D28). (AY 34i/3); *anı üze* "onun üzerine" (AY 120/22); *anı teg* "onun gibi" (KB 663), (KB 3377), (KB 6004); *bizni birle* "bizimle" (AY 620/3); *bizni üçün* "bizim için" (AY 20/6); *sini birle* "seninle" (KB 3490); *sini teg* "senin gibi" (KB 3132).

Ancak Harezmi, Kıpçak Türkçelerinde, Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik dönem eserlerinde, Eski Anadolu Türkçesinde şahıs ve işaret zamirleriyle söz konusu edatlar arasındaki bağlantı daha çok ilgi hâli ekinin *+nl*/*+nU*, *+l*/*++U* biçimleri ile yapılmıştır: *anı üçün* "onun için" (GT 6/9); *anı üçün* "onun için" (ŞT 82a/8); *anı birle* "onunla" (ME 42/8); *anı üçün* "onun için" (KBD 794); *sini üçün* "senin için" (KHŞ 4657).

Öte yandan bu dönem eserlerinde *+nl* eki ile yapılmış ilgi hâli çekimleri de zaman zaman görülebilmektedir: *anamı haqqı* "anamın hakkı" (NF 287/5), *qavmuñı cümlesi* "kavminin hepsi" (NF 76/2)

Çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde de isimlerin ilgi hâli çekiminin bazı lehçelerde sistemli bir şekilde bazı lehçelerde ise kısmen *+nl/+nU* eki ile yapıldığı görülmüştür.

Karaçay-Malkar Türkçesinde ilgi hâli eki *+nl/+nU* biçimindedir: *atanı* "babanın", *balanı* "yavrunun", *colnu* "yolun", *üynü* "evin", *temirni* "demirin", *tavnu* "dağın". Birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik eki alan isimlerde */n/* sesi düşer ve ek *+l/+U* biçimini alır: *atımı* "atımın",

eliñi “köyünün”, *curtumu* “yurdumun”, *üyüñü* “evinin” (Tavkul 2007: 903-904): *askerni* köbü “askerin pek çoğu” (TDTEA/KME Gurtulanı Bert), *bizni* *sözübüz* “bizim sözümüz” (TDTEA/KME Hubiylanı Osman), *duniyanı başı* “dünyanın tepesi” (TDTEA/KME Hubiylanı Osman), *duniyanı kezivlügün* “dünyanın geçiciliği” (TDTEA/KME Möçülanı Kâzim), *halknı malı* “halkın hayvanları” (TDTEA/KME Gurtulanı Bert), *halknı küçü* “halkın gücü” (TDTEA/KME Möçülanı Kâzim), *Orta Aziyanı ol kün kızıvun* “Orta Asya’nın o güneş yakışını” (TDTEA/KME Gurtulanı Salih).

Kumuk Türkçesinde de ilgi hâli eki +nI/+nU şeklindedir: *almanı* “elmanın”, *ekçini* “keçinin”, *yolnu* “yolun”, *üynü* “evin” (Pekacar 2007: 977): *xalknı xabarı* “halkın konuşmaları” (TDTEA/KE Kemal Abukov), *meni gül yaşlıgım* “benim gül gençliğim” (TDTEA/KE Atav Atayev), *ulannı atı* “oğlanın adı” (TDTEA/KE Kazıyav Ali).

Azerbaycan Türkçesinde yer yer isimlerin ilgi hâli çekimi +nI eki ile yapılmıştır: *öz kânunlarını yeri* “kendi kanunlarının yeri” (UR 85) (Mazman 2011: 30).

Çağatay Türkçesinin devamı olarak gelişen Yeni Uygur Türkçesinde zaman zaman ilgi hâli çekiminin +ni ekiyle yapıldığı bilinmektedir: *atni beşi* “atın başı” (Öztürk 1994: 51).

İlgi hâli ekinin +nI biçiminde kullanılması Türkçenin çeşitli lehçelerine ait ağızlarında da sıklıkla görülmektedir. Çağatay Türkçesinin devamı olarak gelişip şekillenen Özbek Türkçesinin konuşma dilinde +ni ilgi hâli ekinin kullanımı yaygındır (Abdurahmanov, Şaabdurahmanov, Hacıev 1975: 205-206; Şaabdurahmanov, Askarova, Hacıev ve diğerleri 1980: 228; Abdurahmanov, Rafiyev, Şadmankulova 1992: 131-132). Özbek Türkçesinin yazı dilinde iki isim arasında +ni eki ile kurulmuş bu tür bir bağlantı söz konusu olmamakla birlikte +ning ilgi hâli ekinin aitlik eki ile birlikte kullanıldığı kalıplaşmış +niki şekli mevcuttur: *xâtinniki* “hatununki, hanımınki”, *sizniki* “sizinki” (Buran ve Alkaya 1999: 141; Coşkun 2000: 75; Öztürk: 2007: 311). Bu son şekil, diğer lehçelerde de yaygın bir kullanıma sahiptir.

Talip Doğan (2012: 926-927), “İran (Azerbaycan) Türk Ağızlarında Yükleme Hâli Ekleri” adlı çalışmasında İran’ın Salmas, Urmiye ve Erdebil ağızlarında yükleme hâli ekinin zamirlerin ilgi hâli çekiminde kullanıldığını ifade etmiştir: *meni ağam* (Salmas), *munu adı* (Urmiye), *munu ayağı* (Erdebil).

Jahangir Karini (2009: 133), *Erdebil İli Ağızları* adlı doktora çalışmasında şöyle bir tespitte bulunmuştur: “Halhal ağızlarında ilgi ekiyle ilgili tespit ettiğimiz en önemli değişiklik, ekin tamlanan unsurla ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Tamlama grubunda tamlanan kelime ünlü ile başlıyorsa ilgi ekinin son ünsüzünün genelde düştüğü görülmektedir: *birinü eteyinnen* (30-1509), *birini adı* (31-3), *kışini ağılı* (18-301). Aslında ekin bu şekli, sondaki *damak n’sinin* çift dudak w sesine değişmesinden sonra düşmesi sonucu meydana gelmiş olmalıdır.

Yükleme hâli ekinin Azerbaycan sahasında Derbent (Velikend, Padar, Selik, Bilici, Zıdyan, Kazmaları, Tatlar, Muğartı, Kommuna), Tabasaran, Zagatala, Zerdab (Otmanoba) ağızlarında da ilgi hâli eki yerine kullanıldığı bilinmektedir (Memmedli 2003: 67).

Ayrıca +nI eki, Rize ağızlarında, Muğla ağızlarında, aslında Azerbaycan Türkçesinin dil alanı dahilinde görülmesi gereken Kars ağızlarında da ilgi hâli işleviyle kullanılmıştır: *Allah seni kimi*

oğlu maña vermeyipdi (Kars/Çıldır), *bunu olacağı hēş tāhmin edilmes* (Kars/Arpaçay/Akçalar), *beni için, oni için*(Rize), *gâlini gainatası* (Muğla) (Buran 1996: 131). Muğla ili ağzına ait olan örnek için Oğuz Türkçesi dışındaki lehçelerin izini aramak uygun düşebilir.

2.1. Çağatay Türkçesinde +nI İlgi Hâli Eki

Yukarıda da belirtildiği üzere Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik dönem eserlerinde yer yer; klasik dönem sonrası eserlerinde ise yaygın olarak iki isim arasındaki ilginin +nI eki ile kurulduğu görülmüştür. Ek; fonetik özellikleri, kullanılış şekilleri ve işlevleri bakımından incelenen eserlerden seçilen örnekler doğrultusunda aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.1.1. +nI İlgi Hâli Ekinin Fonetik Özellikleri

Çağatay Türkçesinin özellikle klasik sonrası dönem eserlerinde görülen +nI ilgi hâli eki, düz ünlülü olup yuvarlak şekilleri bulunmamaktadır. Bu sebeple düzlük-yuvarlaklık uyumuna tam olarak uymaz: *dünyāni mātem-serā érgenlikin* “dünyanın yas evi olduğunu” (EÇŞ 248), *dünyāni oti* “dünyanın ateşi” (ŞMM 104/19), *enbiyāni barçası* “peygamberlerin hepsi” (SASA 33/182), *mihrābni künci* “mihrabın köşesi” (ZFEM I 332/12), *yolni üsti* “yolun üstü” (KMMN 91/18), *yürekni derdi* “yüreğin derdi” (ŞMM 189/18).

III. teklik şahıs iyelik eki almış bazı örneklerde ekin +n şeklinde olduğu da görülmüştür: *pādişāhni köhlin kuşu* “padişahın gönül kuşu” (ÇEK 65), *közin yaşı* “gözünün yaşı” (MN 42/7), *oķın yarası* “okunun yarası” (ÇEK 65), *Mısr ulusunı barı* “Mısır ulusunun hepsi” (ÇEK 65).

2.1.2. +nI İlgi Hâli Ekinin Kullanılış Özellikleri

2.1.2.1. +nI İlgi Hâli Ekinin İsimlerde Kullanılışı

Çağatay Türkçesinde isimlerin +nI ilgi hâli eki ile çekimi, incelenen eserlerden seçilen örneklerle aşağıda açıklanmıştır.

2.1.2.1.1. +nI İlgi Hâli Ekinin İsim Kök ve Gövdelerinde Kullanılışı

Çağatay Türkçesinde +nI ilgi hâli eki, +nIη/+nUη ekinde olduğu gibi isim kök ve gövdelerine doğrudan gelebilir: *bĤçāreni günāhi* “çaresizin günahı” (ŞMM 66/22), *bulūğlukni ‘alāmeti* “ergenliğin alameti” (ÇGT 195/5), *ol dırahtni her şāhları* “o ağacın her yaprağı” (MN 32/226), *dūzahni oti* “cehennem ateşi” (ŞMM 104/19), *dünyāni oti* “dünyanın ateşi” (ŞMM 104/19), *dürni kıymeti* “incinin kıymeti” (ŞHD 145b/7), *felekni cebri* “feleğin zorlaması” (EÇŞ 211), *Ĥudā’ni kudreti* “Allah’ın kudreti” *merdni köz yaşı* “merdin gözyaşı” (KMMN 13/15), *tamuğni oti* “cehennem ateşi” (ŞMM 11/19), *tonni gül-gün tüğmesi* “elbisenin gül renkli düğmesi” (NŞ 360/3), *yolni üsti* “yolun üstü” (KMMN 91/18).

2.1.2.1.2. +nI İlgi Hâli Ekinin Çokluk Eki Almış İsimlerde Kullanılışı

+nI ilgi hâli eki, çokluk eki almış isimlere çokluk ekinde sonra gelir: *érlerni murādi* “erlerin muradı” (ŞAŞ A 231), *bol girişmelerni hemesi* “bu işvelerin tamamı” (ŞMM 40/19), *gonçalarını bağrı* “gonçaların bağı” (ZFEM I 283/2), *kalenderlerni hecri* “kalenderlerin ayrılığı” (ŞMM 45/20), *közlerni nūri* “gözlerin nuru” (ZFM 7/10), *tillerni körki* “dillerin güzeli” (FN 8/23).

2.1.2.1.3. +nİ İlgi Hâli Ekinin İyelik Eki Almış İsimlerde Kullanılışı

Ek; iyelik eki almış isimlere iyelik ekinden sonra gelir: *méniş baba ve analarımni dîn* [ve] *âyîmleri* “benim baba ve anamın din ve ayini” (ŞMM 59/2), *dilimni âteşi* “gönlümün ateşi” (ŞMM 83/4), *könlümni yarası* “gönlümün yarası” (YED 343/6), *nefsimni oti* “nefsimin ateşi” (ÇGT 79/8), *yurtumni nizâmı* “yurdumun düzeni” (ŞMM 62/6-7); *bendeñni ayağı* “(senin) kölenin ayağı” (ŞMM 40/18), *birliğıñni şahidi* “senin birliğinin şahidi” (YED 3/3), *cemâliñni tecellîsi* “cemalinin tecellisi” (ŞMM 80/10), *diliñni kuvveti* “(senin) gönlünün kuvveti” (FN 9/28), *ferzendiñni rûhı* “(senin) evladının ruhu” (ŞMM 6/13); *ma’rifet bâzârını divânesi* “marifet pazarının divanesi” (ŞMM 16/4); *müjgânlarıñizni okı* “kirpiklerinizin oku” (ŞMM 47/1); *analarını nâle ve zâr seyli* “analarının feryat figanı” (ŞMM 18/14-15).

2.1.2.1.4. nİ İlgi Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanılışı

Çağatay Türkçesinin özellikle klasik sonrası dönem eserlerinde zamirlerin daha çok +nİ ilgi hâli eki ile çekime girdiği görülmüştür. Bu durum Çağatay Türkçesinin daha önceki dönemlerinde nadir olarak karşımıza çıkmıştır: *alarnı barısı* “onların hepsi” (ZFM 32/2), *alarnı barın* “onların hepsini” (BD 558/39), *alarnı vaşfi* “onların vasfı” (FN 16/19), *anı ümmetleri* “onun ümmetleri” (MN 16/102), *anı üçün* “onun için” (ŞMM 53/4), *anı üçün* “onun için” (ŞMM 58/18) (işaret), *bularını barı* “bunların hepsi” (BD 558/39), *siz kimni ümmeti siz?* “Siz kimin ümmetisiniz?” (ŞMM 216/10), *muni derdi* “bunun derdi” (MN 44/11), *özümni iti* “kendi köpeğim” (ŞMM 25/11), *séni dükkânıñ* “senin dükkânın” (ŞMM 3/14).

2.1.2.1.5. +nİ İlgi Hâli Ekinin Aitlik Eki ile Kullanılışı

+nİ ilgi hâli eki aitlik ekinden önce gelir: *séniki sözleriñ* “senin sözlerin” (ŞHD 149/79).

2.1.2.1.6. +nİ İlgi Hâli Ekinin Filimsilerle Kullanılışı

İncelenen eserlerde +nİ ekinin filimsi ekleri ile kullanımına ilişkin sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir: *til örgermekni kérekligi* “dil öğrenmenin gerekliliği” (ÜLT 10/12).

2.1.2.1.7. +nİ İlgi Hâli Ekinin Kelime Gruplarında Kullanılışı

+nİ eki, iki isim arasında ilgi bağı kurarak belirtili isim tamlaması oluşturur: *bizni yanımız* “bizim yanımız” (ŞMM 31/8), *büstânıñni yafragları* “bahçenin yaprakları” (MN 32/225), *dürni kıymeti* “incinin kıymeti” (ŞHD 145b/7), *merdni köz yaşı* “merdin gözyaşı” (KMMN 13/15), *nıklerni ş ohbeti* “güzellerin sohbeti” (KMMN 15/56), *tamuğni oti* “cehennemin ateşi” (ŞMM 11/19).

Art arda gelen ilgi hâlindeki iki kelimedenden her ikisi de +nİ ekini alabilir: *alarnı vaşfinı sâni* “onların vasfının sanı” (ŞAŞ A 226), *özümni himmetimni kırbı* “kendi himmetimin yakınlığı” (ŞMM 33/3), *séni dükkânıñni yanı* “senin dükkânının yanı” (ŞMM 3/14).

Art arda gelen ilgi hâlindeki iki kelimedenden biri *+nİη/+nUη*, *+İη/+Uη* diğeri *+nI* ekini alabilir: *anıη evşâfını intih âsı* “onun vasıflarının sonu” (ŞAŞ A 50), *méniη baba ve analarımını dñ [ve] âyñleri* “benim baba ve annemin din ve ayinleri” (ŞMM 59/2).

Kimi zaman ilgi hâli eki almış isim ile bağlantı kurduğu isim arasına çeşitli görevlerdeki başka kelimeler girebilir: *Ƙulağ salsun meni émdi sözüme* “Benim sözüme şimdi kulak versin.” (MN 3/6), *anıη evşâfını yok intihâsı* “Onun vasıflarının sonu yoktur.” (ŞAŞ A 50).

İlgi hâli eki alan isim, iyelikli isimle yer değiştirebilir: *Bir günâhım yok méni* “Benim bir günahım yok.” (ŞMM 40/16), *küç ile kuvvetim méni* “benim gücüm kuvvetim” (ŞMM 77/22), *mihribânım yok méni* “benim sevgi dolu, şefkatli sevgilim yok.” (ŞMM 37/10), *tal’at-ı rüyüñ seni* “senin yüzünün güzelliği” (MN 38/7), *tofrağları zebercedür anı ey yâr* “Ey yâr, onun toprakları zeberced taşı gibidir.” (MN 34/239).

2.1.3. +nI İlgi Hâli Ekinin İşlevleri

+nI ilgi hâli ekinin Çağatay Türkçesindeki işlevlerini şu şekilde ifade edebiliriz:

İlgi hâli eki, eklendiği isim görevli kelime ile başka bir isim arasında sahiplik, aitlik, ilgi bağı kurar: *alarmı sözleri* “onların sözleri” (ŞAŞ A 60), *ecelni çengeli* “ecelin pençesi” (MN 41/5), *érlerni murâdı* “erlerin isteği” (ŞAŞ A 231), *ğonçalarını bağı* “goncaların bağı” (ZFEM I 283/2), *halkını ortası* “halkın ortası” (KMMN 8/26), *köksümni ahı* “göğsümün ahı” (ŞMM 69/3), *közümni yaşı* (ZFEM I 276/3), *méni öyüm* “benim evim” (ŞMM 16/23), *münü cevâbı* “bunun cevabı” (ŞMM 6/18), *pñrlerni atı* “pirlerin adı” (ŞMM 25/7), *Şibânñi köñli* “Şibani’nin gönlü” (ŞHD 58b/2), *uluğlarını sözi* “büyüklerin sözü” (FN 16/19).

İlgi hâli eki, zamirleri bazı edatlara bağlar: *anı için* (ŞMM 53/4), (ŞMM 58/18), *méni birlen* “benimle” (ŞMM 38/23).

Bir bütünün parçasını belirtir: *halkını ortası* “halkın ortası” (KMMN 8/26), *hemelerini köñli* “hepsinin gönlü” (ŞMM 47/4), *Şibânñi köñli* “Şibani’nin gönlü” (ŞHD 58b/2).

Bir parçanın bütünü belirtir: *alarmı barı* “onların hepsi” (BD 558/39), *enbiyânı barçası* “peygamberlerin hepsi” (ŞAŞ A 182), *girişmelerini hemesi* “işvelerinin tamamı” (ŞMM 40/19), *kişilerini koyuları* “insanların koyunları” (ŞMM 25/10).

İlgi hâli eki ile oluşturulan kelime grupları cümlede yüklem görevinde bulunabilir:

Érür-men bendelerini ser-nigünü “Kulların tepetakla olmuş olanıyım” (ŞAŞ A 58)

İlgi hâli eki ile oluşturulan kelime grupları cümlede özne görevinde bulunabilir:

Alarmı barısı bu bāğ ara bar “Onların hepsi bu bahçede var.” (ZFM 32/2)

3. SONUÇ

Kelime grupları ve cümle içinde isimlerin diğer isimlerle bağlantı kurduğu hâl olarak tanımlanabilen ilgi hâli, Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik dönem eserlerinde genellikle +nIn/+nUn, zaman zaman +In/+Un ekleriyle yapılmış, klasik sonrası dönem eserlerinde ise bu hâli ifade etmek için daha çok +nI eki kullanılmıştır.

Ekin ortaya çıkışı ile ilgili farklı değerlendirmeler yapılmış; bu ekin hâl eki olamayacağı hususunda görüşler ileri sürülmüştür. Ancak bu konudaki genel kanı, yükleme hâli ekinin ilgi hâli eki işleviyle kullanılması yönündedir. +nI ekinin ilgi hâli işleviyle kullanımına tarihî metinlerde, günümüz Türk lehçelerinin bir kısmında ve Türkçenin çeşitli lehçelerine ait ağızlarında rastlamak mümkündür. Köktürk, Uygur, Karahanlı Türkçelerinde zamirlerle edatlar arasındaki bağlantı daha çok +nI eki ile sağlanırken Harezmi, Kıpçak Türkçelerinde, Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik dönem eserlerinde, Anadolu sahasında bazı istisnalar dışında söz konusu bağlantı +nIn/+nUn, +In/+Un ekleriyle yapılmıştır. Günümüz Türk lehçelerinden Kumuk ve Karaçay-Malkar Türkçelerinde isimlerin ilgi hâli çekimi düzenli olarak +nI ekiyle yapılmaktadır. Çağatay Türkçesinin devamı olarak şekillenen Özbek Türkçesinin yazı dilinde +ki aitlik ekiyle kullanılan kalıplaşmış şekil (+niki) dışında bu türden bir kullanım söz konusu değildir. Ancak ilgi hâli işlevli +ni ekine Özbek ağızlarında sıklıkla rastlanır. Yeni Uygur Türkçesinde ise zaman zaman bu türden örnekler görülebilir.

Çağatay Türkçesinin klasik sonrası dönem eserlerinde +nI ekinin ilgi hâli işleviyle kullanılması çok yaygındır. Kimi zaman aynı cümle veya dizedeki iki farklı ismin ilgi çekimi hem +nIn/+nUn veya +In/+Un hem de +nI ekiyle yapılmıştır. İncelenen eserlerden tespit edilen örnekler ortaya koymaktadır ki ilgi hâli çekiminde kullanılan +nI ekiyle +nIn/+nUn, +In/+Un ekleri arasında işlev ve kullanım özelliği bakımından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Biçim yönünden tek fark ise +nI ekinin yuvarlak ünlülü şekillerinin bulunmamasıdır.

Kısaltmalar

- AY** = Kaya, C. (1994). *Uygurca altun yaruk giriş, metin ve dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- BD** = Yücel, B. (1995). *Bâbü'r dîvânı*. Ankara: AKM Yayınları.
- ÇEK** = Eckmann, J. (2003). *Çağatayca el kitabı (çev. G. Karağaç)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇGT** = Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca gramer tercümesi (gramer-metin-dizin)*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ÇŞAG** = Eraslan, K. (1992). Çağatay şâiri atayî'nin gazelleri. *TDAY-Belleten 1987*, 113-164.
- DC** = Ivanics M. ve Usmanov, M. A. (2002). *Das buch der dschingis-legende (defter-i çingiz-nâme) I*. Szeged.
- EÇŞ** = Kargı Ölmez, Z. (1995). Eyyüb ve çağatayca şiirleri. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 105-170.
- FK** = Kaya, Ö. (1996). *'Âlî şîr nevâyî, fevâ'idü'l- kiber*. Ankara: TDK Yayınları.
- FN** = Sarıca, B. (1996). *Allâhyâr sûfi'nin fevzü'n-necât'ı (inceleme, metin, sözlük)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Van.

- GD** = Erdem Uçar, F. M. (2015). *Gedâyî dîvânî (inceleme-metin-dizin-tıpkıbasım)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- GS** = Kut, G. (2003). *Ali şir nevâyî, garâ'ibü's-sıgar (inceleme-karşılaştırmalı metin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- GT** = Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Seyf-i sarâyî gülistan tercümesi (kitâb gülistan bi't-türkî)*. Ankara: TDK Yayınları.
- KB** = Arat, R. R. (1991). *Kutadgu bilig I metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- KBD** = Ergin, M (1980). *Kadı burhaneddin divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KHŞ** = Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un husrev ü şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- KMNM** = Gedik, S. (2010). *Baba Rahim Meşreb'in Kitâb-ı Mebde-i Nûr Mesnevisi (İnceleme-Metin-Gramer-Dizin)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- MDF** = Seyhan, T. O.(2004). *Zahirü'd-din muhammed babür mirza, mübeyyen der fikh (giriş-metin-dizin-tıpkıbasım)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ME** = Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-edeb hârizim türkçesi ile tercümeli şuşter nüshası giriş, dil özellikleri, metin, indeks*. Ankara: TDK Yayınları.
- MEMÜ** = Abik, A. D. (2005). *Meyveler münazarası doğu türkçesi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- MN** = Aşçı, U. D. (2010). *Mirzâ Ahmed bin Mirzâ Kerîm Mûsâ-nâme, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları.
- NF** = Tezcan, S. ve Zülfikar, H. (2004). *Nehcü'l-feradis - cennetlerin açık yolu II metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- NŞ** = Karaörs, M. (2006). *Alî şir nevâyî, nevâdirü's-şebâb*. Ankara: TDK Yayınları.
- OA** = Ergin, M. (1992). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ŞAŞ A** = Mahdûm, A. N. (1993). *Sûfî allâhyâr ve sebâtü'l-âcizîn'i*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- SARÇG** = Eraslan, K. (1968). Seydi ali reis'in çağatayca gazelleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVI, 41-54.
- SH** = Demir, N. (2005). *Abdülazîz bin mahmûd el-isfahanî, sıfâtu'l-haremeyn (dil özellikleri-metin-dizin)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞHD** = Karasoy, Y. (1998). *Şiban han dîvânî (inceleme-metin-dizin-tıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- ŞMM** = Fidancı, M. (1994). *Şâh meşreb menâkıb-nâmesi (inceleme-metin-sözlük)*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ŞT** = Kargı Ölmez Z. (1996). *Ebulgazi bahadır han şecere-i terâkime (türkmenlerin soykütüğü)*. İstanbul: Simurg Yayınları.

TDTEA/KE = *Türkiye dışındaki türk edebiyatları antolojisi: kumuk edebiyatı 20*

25 Mayıs 2015 tarihinde <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78543/kumuk-edebiyati-20cilt.html> adresinden erişildi.

TDTEA/KME = *Türkiye dışındaki türk edebiyatları antolojisi: karaçay-malkar edebiyatı 22*

25 Mayıs 2015 tarihinde <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78553/karacay--malkar-edebiyati-22-cilt.html> adresinden erişildi.

UR = Abdullayev, Ç. A. (2006). *Unudulmuş röya*. Çırak: Bakı.

ÜLT = Sadık, M. (2006). *Üss-i lisân-ı türki* (haz. R. Toparlı, A. Ilgın). Ankara: TDK Yayınları.

YED = Köktekin, K. (2007). *Yusuf emirî dîvanı, giriş-inceleme-tenkitli metin-sözlük-tıpkıbasım*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

ZFEM I = Dinçer, H. (2008). *Zakircân furkat eserler mecmuası ı (275-378. s.) (metin-inceleme-sözlük)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

ZFM = Öztürk, E. (1999). *Zakircân Furkat Mesnevîler (Çeviri Yazılı Metin-Gramatikal Dizin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Kaynakça

Abdullayev, Ç. A. (2006). *Unudulmuş röya*. Çırak: Bakı.

Abdurahmanov, Şaabdurahmanov, G. A., Ş. Ş., HACIEV ve A. P. (1975). *Özbek tili grammatikası I tom morfologiya*. Taşkent: Özbekistan SSR Fan Neşriyatı.

Abdurahmanov, H., Rafiyev, A. ve Şadmankulova, D. (1992). *Özbek tilining ameliy grammatikası*. Taşkent: Okıtuvci Neşriyat.

Abik, A. D. (2005). *Meyveler münazarası doğu türkçesi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Arat, R. R. (1991). *Kutadgu bilig I metin*. Ankara: TDK Yayınları.

Aşçı, U. D. (2010). *Mirzâ Ahmed bin Mirzâ Kerîm Mûsâ-nâme, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları.

Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca gramer tercümesi (gramer-metin-dizin)*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Buran, A. (1996). *Anadolu ağızlarında isim çekim (hâl) ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Buran, A. ve Alkaya, E. (1999). *Çağdaş türk lehçeleri*. Elazığ: Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları.

Coşkun, V. (2000). *Özbek türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

Demir, N. (2005). *Abdülazîz bin mahmûd el-isfahanî, sıfâtu'l-haremeyn (dil özellikleri-metin-dizin)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Dinçer, H. (2008). *Zakircân furkat eserler mecmuası ı (275-378. s.) (metin-inceleme-sözlük)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

- Doğan, T. (2012). İran (azerbaycan) türk ağızlarında yükleme hâli ekleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 915-933.
- Eckmann, J. (2003). *Çağatayca el kitabı (çev. G. Karaağaç)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraslan, K. (1968). Seydi ali reis'in çağatayca gazelleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVI, 41-54.
- Eraslan, K. (1992). Çağatay şâiri atay'ın gazelleri. *TDAY-Belleten 1987*, 113-164.
- Erdem Uçar, F. M. (2015). *Gedâyî dîvânı (inceleme-metin-dizin-ıtpkibasım)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ergin, M (1980). *Kadı burhaneddin divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ergin, M. (1992). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Fidancı, M. (1994). *Şâh meşreb menâkıb-nâmesi (inceleme-metin-sözlük)*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Gabain, A. V. (1945). *Özbekische grammatik*. Leipzig und Wien.
- Gedik, S. (2010). *Baba Rahim Meşreb'in Kitâb-ı Mebde-i Nûr Mesnevisi (İnceleme-Metin-Gramer-Dizin)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Grönbech, K. (2000). *Türkçenin yapısı (çev. M. Akalın)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un husrev ü şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ivanics M. ve Usmanov, M. A. (2002). *Das buch der dschingis-legende (defter-i çingiz-nâme) I*. Szeged.
- Karahan, L. (1999). Yükleme (accusative) ve ilgi (genitive) hâli ekleri üzerine bazı düşünceler. *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 1996*, 605-611.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Seyf-i sarâyî gülistan tercümesi (kitâb gülistan bi't-türki)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaörs, M. (2006). *Alî şir nevâyî, nevâdirü's-şebâb*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karasoy, Y. (1998). *Şiban han dîvânı (inceleme-metin-dizin-ıtpkibasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kargı Ölmez, Z. (1993). *Mahbûbü'l-kulûb (inceleme-metin-sözlük)*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kargı Ölmez, Z. (1995). Eyyûb ve çağatayca şiirleri. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 105-170.
- Kargı Ölmez Z. (1996). *Ebulgazi bahadır han şecere-i terâkime (türkmenlerin soykütüğü)*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Karini J. (2009). *Erdebil İli Ağızları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca altun yaruk giriş, metin ve dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, Ö. (1996). *'Âlî şîr nevâyî, fevâyidü'l- kiber*. Ankara: TDK Yayınları.

- Korkmaz, Z. (1995). uçun ~ üçün ~ için vb. Edatlarının Yapısı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, 94-97.
- Köktekin, K. (2007). *Yusuf emirî dîvanı, giriş-inceleme-tenkitli metin-sözlük-tıpkıbasım*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Kut, G. (2003). *Ali şir nevâyî, garâ'ibü's-sıgar (inceleme-karşılaştırmalı metin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Mahdûm, A. N. (1993). *Sûfî allâhyâr ve sebâtü'l-âcizîn'i*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Mazman, E. (2011). *Azerbaycan türkçesinde durum eklerine işlevsel bir bakış*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Memmedli M. (2003). *Azerbaycan dili ve şivelerinde ismin grammatik kotegoriyalari*. Bakı: Elm.
- Öztürk, R. (2007). Özbek türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri (ed.: A. B. Ercilasun)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 291-354.
- Öztürk, E. (1999). *Zakircân Furkat Mesnevîler (Çeviri Yazılı Metin-Gramatikal Dizin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Pekacar, Ç. (2007). Kumuk türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri (ed. A. Bican Ercilasun)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 939-1008.
- Rüstemov A. (1990). *Xv-xix. asrlar özbek tili morfologiyası*. Taşkent: Özbekistan SSC Fan Neşriyatı.
- Sadık, M. (2006). *Üss-i lisân-ı türki (haz. R. Toparlı, A. Iğın)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Sarıca, B. (1996). *Allâhyâr sûfî'nin fevzû'n-necât'ı (inceleme, metin, sözlük)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Seyhan, T. O.(2004). *Zahirü'd-din muhammed babür mirza, mübeyyen der fikh (giriş-metin-dizin-tıpkıbasım)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şaabdurahmanov, Ş., Askarova, M., Hacıyev, H. ve diğerleri (1980). *Hazirgi özbek edebiy tili*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyat.
- Tavkul, U. (2007). Karaçay-malkar türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri (ed. A. Bican Ercilasun)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 883-938.
- Tekin, T. (2003). On the origin of the turkic genitive suffix. *Makaleler 1 Altayistik (haz. E. Yılmaz, N. Demir)*. Ankara: Grafiker Yayınları, 347-352.
- Tekin, T. (2013). Türkçe ilgi hâli ekinin kökeni üzerine (çev. gökçen bilgin). *Dil Araştırmaları (13)*, 157-162.
- Tezcan, S. ve Zülfikar, H. (2004). *Nehcü'l-feradis - cennetlerin açık yolu u metin*. Ankara: TDK Yayınları.

Türkiye dışındaki türk edebiyatları antolojisi: kumuk edebiyatı 20

25 Mayıs 2015 tarihinde <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78543/kumuk-edebiyati-20cilt.html> adresinden erişildi.

Türkiye dışındaki türk edebiyatları antolojisi: karaçay-malkar edebiyatı 22

25 Mayıs 2015 tarihinde <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78553/karacay--malkar-edebiyati-22-cilt.html> adresinden erişildi.

Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-edeb hârizim türkçesi ile tercümeli şuşter nüshası giriş, dil özellikleri, metin, indeks*. Ankara: TDK Yayınları.

Yücel, B. (1995). *Bâbür dîvânı*. Ankara: AKM Yayınları.